

Стана Ристић

Институт за српски језик САНУ

Статус црквене лексике у корпусу савременог српског (на примеру Речника САНУ)

Сажетак: У раду је на одабраним примерима из Речника САНУ представљен статус црквене лексике у лексичком систему савременог српског језика и начин њене лексикографске обраде у тезаурусном речнику.

Кључне речи: црквена лексика, савремени српски језик, тезаурусни речник, лексикографска обрада

1.0. У раду ће на одабраним примерима из *Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ* (Речника САНУ) бити представљене неке карактеристике лексичког слоја који је примарно везан за црквену сферу употребе, али се у многим случајевима по секундарним значењима употребљава и изван ове сфере у световном језику, чинећи значајан део општег лексичког фонда и његовог творбеног и семантичког потенцијала. Овакав развој лексике једног веома значајног и по многим аспектима специфичног функционално-стилског сакралног комплекса, велики делом реализован и ван тог комплекса, засведочен је у корпусу великог академијиног Речника у периоду од два века, и на одговарајући начин лексикографски обрађен у до сада израђених 18 његових томова.

1.1. Остављајући по страни многа питања везана за статус црквене лексике у лексикону савременог српског језика, њене засведочености у наведеном корпусу, па и начину њене обраде у тезаурусном речнику, какав је Речнику САНУ, циљ нам је да укажемо на значај овог лексикографског дела и његовог корпуса не смо за српску културу и српску лингвистику него и за српску православну духовност.¹

1.3. Истовремено се надамо да ћемо тиме отворити неколико важних питања. Са културолошког и социо-лингвистичког аспекта битно је питање нормативног статуса црквене лексике у корпусу савременог српског језика у најновијем периоду његовог развоја. Са православно-црквеног аспекта је битно питање отварања функциоално-стилског сакралног комплекса и његових идиома према световном језику у доменима актуелних садржаја као што су морално, духовно и национално стање припадника српске црквене и друштвене заједнице. На институционалном нивоу то је и питање конструктивне сарадње црквених и световних институција од изузетног националног значаја. У домену језика и духовне културе то би била сарадња Богословског факултета и његовог Института са катедрама за српски језик и Институтотом за српски језик САНУ, водећим институцијама у земљи за језичка питања. То је и увођење предмета у високошколске програме — изучавање савременог српског језика на Богословском факултету, као и изучавање црквеног језика и његовог сакралног функционалног комплекса на филолошким факултетима у Србији.

¹ Појам „православна духовност“ узимамо у смислу „све оно што обухвата православно Предање и наслеђе — теологију, литургију, подвиг, културу“ (Кончаревић 2006: 18).

2.0. Корпус Речника САНУ, почев од његове широке временске и просторне омеђености још у току заснивања крајем 19. века, па преко периодичних допуњавања у току израде из актуелних извора савременог књижевног и народног језика разних функционалних стилова и идиома, из писаних извора и из народних говора, па све до 90-тих година 20. века, у целини гледано, евидентира и презентује велики део језичке грађе и прати развој српског језика од прве половине 19. века до последње деценије 20. века.² Репрезентативност овог корпуса потврђује и чињеница да је у свом том периоду континуирано подржавана идеја о изbalансираниости грађе по временским, просторним и функционално-стилским критеријумима³, тако да се у заокруженом корпусу од укупно 4 369 извора нашао и сразмеран број извора из области религије, 24 дела.⁴ Ако се погледају бројке (нап. 4), евидентно је да су религијски извори у односу на изворе других функционалних стилова и области заступљени у прилично значајном броју и уравнотежено. Међутим, хронолошка заступљеност тих извора показује велику неуравнотеженост, јер већина њих припада времену друге половине 19. века до 40-их година 20. века, времену у коме је црква активно суделовала у духовном и друштвеном животу српске православне заједнице. Тако, од 24 извора, који у наслову имају речи православље и црква, 19 припада наведеном раздобљу, од којих четири извора носе наслове великог православног духовника и мислиоца, владике Николаја Велимировића. Најстарији су извори: *Законъ о црквенимъ властима православне віре*, Београд 1862. и превод Ђ. Даничића, *Писма о служби дождој у љавославној цркви...*, III изд., Београд 1867. Пет извора из времена социјализма чине углавном преводну литературу, чиме се, такође, показује одсуство аутентичних дела наше православне и духовне литературе. Осим наведених извора црквену лексику у корпусу Речника потврђују домаћи или преведени извори из других области: белетристички, философски, етнолошко-етнографски, речници, енциклопедије, уџбеници и збирке речи из народних говора. У изради најновијих томова Речника консултује се Енциклопедија православља из 2002. године.

2.1. Пошто се израда Речника од првог тома (1959) до 90-их година 20. века одвијала у периоду социјализма, у коме је, као што је познато, црква била потпуно потиснута из друштвеног, културног, духовног па и приватног живота, начини обраде црквене лексике, као и многих других слојеви лексике, носе мање или више обележја тадашње актуелне идеологије (исп. Гаџомски 2001: 251–261 и Бугајева 2006: 137–138), што се одразило и на нормативни статус ове лексике у корпусу Речника САНУ. Тако је у *Уџуџсџвима* за израду Речника, чл. 76 о дефиницији и дефинисању, истакнуто да дефиниција треба да буде „*даџа из садашње љерсџекџиве и на висини савремених знања и схваџања*“ (истакла С. Р.), па нпр. реч „благенство“ треба протумачити као „осећање највећег задовољства“ а не као „осећање као у рају“

² О историјату оснивања рада на Речнику и прикупљања корпуса в. Ивановић 2007: 53–78 и Ристић 2007: 131–149, а о репрезентативности корпуса Речника за завремени српски језик в. Ристић 2008: 407–427.

³ Ови извори у већини била су заступљена и до 60-их година 20. века (о броју извора по областима до првог тома Речника в. Белић 1959: XIII).

⁴ Сразмерност ће се илустровати наведеним бројкама. Већину извора чине прозна белетристичка дела, док остале изворе чине дела различитих функционалних стилова и збирки речи: преведена дела 284, збирке речи 248, речници 214, дневни и недељни листови 97, историја 93, поезија 84, законски списи 74, драме 51, енциклопедије 38, часописи 32, религија 24, антрополошко-географски извори 24, уџбеници 20, термилолошки речници 15, лексикони 15, граматике 13, правописи 13, филозофија 12, медицина 12, математика 10, педагогија 9, финансије 7, (ауто)биографије 5, естетика 4 и путописи 4 (исп. Ристић 2007: 418, 424).

или сл. „без обзира на то што се реч највероватније одиста некада тицала представе о стању у рају“. Међутим, у обради ове речи, као и многих других црквених речи, лексикографи се нису држали наведене препоруке, него су, руковођени потврдама њене употребе, поред наведеног општег значења *блаженство* 1, засведочили и 3 њена религиозна и црквена значења, као и таква значења код других лексема овог деривационог гнезда маркирана као религиозна: *блажен* 3, *блаженик*, *блаженица* и *Блаженица* 'Блага Марија' или као црквена: *блаженства* (мн.) 'стихови који се певају на православној литургији пред читање апостола'.

2.2. У *Уиуиствима* у вези са црквеном лексиком налазимо само чл. 318, у коме стоји: „Скраћеница цркв. тиче се значења и показује да је предмет или појава из црквеног живота; нпр. *блаженство*“ (у Речнику *блаженство* 5 'саставни део титуле црквеног поглавара'), док су у *Скраћеницама*, приручнику за израду Речника, дати следећи квалификатори за речи из религиозне сфере: рлг. (религија, религиозно); цркв. (црквена реч); правосл. (православни) и теол. (теологија, теолошки). У Речнику се многи црквени и религиозни садржаји означавају лексемама маркираним и другим квалификаторима, нпр, празн. (празноверје, сујеверје) или етн. (етнологија, етнографија).

3.0. Црквена лексика уз другу лексику српске православне и световне духовности у Речнику САНУ и његовом корпусу, поред осталог, одражава општу слику народне религије и духовности која се развијала не само под утицајем цркве и православља, него и под утицајем променљивих друштвено-историјских и културних прилика. Она само у свом основном, појмовном значењу чува обележја сакралног функционалног стила односно црквеног језика⁵, од кога је у језичкој реалности одвајају векови, јер је, по Х. Јанарасу, Црква у првих осам векова, као и у њеном историјском континуитету на истоку, „заснивала *каѿихезу* верника, односно објављивање и преношење своје истине, углавном на богослужењу. Унутар литургијског круга служби Цркве (вечерња, јутрења, Литургије, часова) богословље бива поезија и песма — више се искуствено доживљава него што се разумева са рационалном доследношћу“ (нав. дело: 34) (истакао Х. Ј.).⁶

3.1. Језик цркве у целини, са два основна функционална стила, богослужбеним (литургијским) и богословским (теолошким) (Р. Бајић 2007: 31) и са веома бројним функцијама⁷, по К. Кончаревић (2006), изискује интердисциплинарни, интегрални теолошко-лингвистички приступ (нав. дело: 25). У духовном смислу он се одређује „као „тело“ теологије, богослужења, аскетике и хришћанске културе“ којим се „остварује богоопштење и богопознање“, а по „христолошком карактеру“ реализује „призивање човека ка Христу и Телу Његовом“ (нав. дело: 18–19). Међутим, црквена лексика излазећи изван оквира црквеног језика, уклапа се у лексички систем српског језика и представља значајну спону његова два велика језичка комплекса, световног и црквеног језика.

4.0. Статус црквене лексике и начин њене обраде у општим речницима српског језика може се пратити или преко одређених тематских група или према ње-

⁵ О црквеном, богослужбеном језику у историјској перспективи, у садашњем времену и у перспективи његовог развоја в. Бајић 2007.

⁶ По Х. Јанарасу карактеристике изворног црквеног језика су да је данас то језик догме који „излаже истину Цркве“, „апофатичност знања“ и који је у хришћанском богословљу „много више језик поезије и слика него језик конвенционалне логике и схематизованих појмова“ јер се њиме „изражава дубљи смисао“ ближи „животном искуству“ (в. нав. дело: 29–32).

⁷ О функцијама језика цркве и сакралне речи в. Кончаревић 2006: 27–28 и Бајић 2007: 32–49.

ном пореклу. У литератури се издваја више тематских група (в. Гадамски 2001: 255) а предмет разматрања у нашем раду биће углавном неке базичне црквене речи, као што су *Бої, Госїод, Боїородица*⁸, *аїосїол, јеванђеље, исїовесїї, исїоведатїї / исїоведїї* и др.⁹

4.1. Статус црквене лексике у Речнику САНУ, без обзира на порекло (црквенословенизми, србизми и позајмљенице, углавном грецизми), одређује се на основу актуелности њиховог значења и степена адаптације. Тако црквенословенизми и србизми из писаних извора ранијих периода, чије је значење изгубило актуелност у савременом језику, али који су творбено-морфолошки адаптирани, најчешће имају статус застареле лексике, архаизама и историзама, па су нпр. речи типа: *блаїочасїїив, блаїочасїїе* маркиране као застареле, док су неадаптиране речи овог творбеног типа у ранијим томовима Речника маркиране као црквенословенизми: *боїослуженије, боїохраними, блаїочасїїје*, јер по својој структури припадају лексици ранијих епоха у развоју српског књижевног језика: славеносрпском, рускословенском или српско-словенском. Оне се, без обзира на порекло, што је иначе веома тешко разграничити¹⁰, од 11. тома Речника маркирају се јединственим квалификатором сткњ. (стара књижевност и књижевнојезичко наслеђе) (исп. Јовановић 1981: 13). Међутим, велики број лексике наведеног порекла уврштава се у слој савременог лексикона, захваљујући семантичкој, морфолошкој или творбеној адаптацији. Тако нпр. сложенице са препозитивним формантима *блаїо-, мило-, боїу-* представљају актуелну лексику савременог српског језика, његовог општег лексикона или одређених функционалних стилова и стилске маркираности, што показују примери типа: *блаїодарносїї, блаїонаклонсїї, блаїосїїање, блаїоїїворно* или лексику из религиозне сфере: *боїомученик, боїонадахнуїї, боїоїїдобник* и сл. (исп. нав. дело: 12–13).

4.2.0. Осим просторне и временске засведочености, статус црквене лексике у корпусу Речника одређен је и хијерархијским распоредом у полисемној структури лексема.

4.2.1. Већина црквених речи своју сферу употребе потврђује основним, примарним значењем, што ће се показати на примерима лексема *бої, їосїод, аїосїол, исїовесїї (исїовед), исїоведатїї / исїоведїї*:

бог ... 1. у једнобожачким релиїијама и їо неким идеалисїїичким филозофским схваїањима: *врховно биће које је сїїворило светїї, које уїравља њиме, највиши духовни їринциїї; исп. божанство: створи Бог небо и земљу; Бог који је створио свет; одговарати пред Богом; молити се Богу; Бог ти је узео све твоје; фиг. 1) онаї који има велику моћ, власїї; оно шїїо је свемоїїно: он је сад мої бог; он је бог у касаби; банка је бог; 2) личносїї која їредсїїавља нешїїо свршено, недосїїижно: бог музике, он је просто бог, ти си бог за то; 3) личносїї која ужива нечиїу највећу љубав и їошїїовање: ви сте бог у нашої кући; 4) оно шїїо је за некоїа најважније, све и сва: многима је трбу бог; новац му је бог; 2. с блегим основним значењем, за исказивање разних осећања у усїїаљеним фразама (представљено у 9 тачака под словима); 3. Хрисїїос, Исус: Свети Јован крстио Бога, Младинче св. Марије*

⁸ О речима *душа и дух* које спадају у ову тематску групу, о концептуализацији њиховог значења и значења других речи из сфере духовности носилаца српског језика, на корпусу Речника САНУ и других дескриптивних речника, в. Ристић – Дугоњић 1999: 155–219.

⁹ О базичним појмовима богословља, заснованим на језику грчке философије, в. Јанарас, а то су појмови типа: Једносуштни Бог, Троиспостасни Бог, суштина, ипостас (45–52); личност (90–92); душа (84–88); човек (96–100); Црква (180–181); појмови свете тајне: причешће, крштење, помазање; затим исповест, Свештенство, Брак и јелеосвећење (195–198).

¹⁰ В. Јовановић 1981: 12–13.

наш Бог; 4. у мнојодожачким религијама: најириродно диће, дожанство: шумски бог, бог богова, бог рата / правде / поезије.

Полисемна лексема *бої* у корпусу савременог језика је много више потврђена у секундарним, деривираним значењима и у фраземама. Избледела значења семеме *бої* 2 јављају се у виду фраза у одређеним говорним чиновима: благосиљања, заклињања, преклињања, у заклетви, уверавању, у братимљењу, сестримљењу, у надању и уздању у успех, у изражавању задовољства, олакшања, у неизвесности, сумњи, на почетку казивања о великим догађајима, у страховању, жељи да до нечега не дође, у проклињању и клетви. Веома велики број употребе ове лексеме реализује се у фразеологизмима и устаљеним изразима који су представљени у посебном делу речничког чланка, на нешто више од 6 стубаца Речника (исп. Скларевска 2008: 453). Нема развијено морфолошко деривационо гнездо, али је занимљива употреба хипокористика *боїо* и *боїа* у народним говорима, или при помињању бога: *мили Боїо, молићии се добром Боїи, шїїа је Боїа дала; Лозу нашу Боїо блаїослови, Боїо је Боїо, їремудро замисли свемир вишњи Боїо, не даде Боїо*, или у изразима за изражавање дивљења, чуђења и сл. *боїо, боїо моја, боїо вољени, боїо драїи*.¹¹ Јавља се веома богато творбено гнездо сложеница са препозитивним делом *боїо-*, који је у Речнику дефинисан на следећи начин: „у сложеницама изведеним од речи бог, најчешће са религиозним значењем: богоборац, богодан, боголик, богољубље“, а у речнику је засведочен велики број сложеница овог типа из црквене и световне сфере, различитог нормативног статуса, са позитивним и негативним значењем, као што су примери типа: *боїоличан, боїољубац, боїомољац, боїословље, боїоуїодник; боїоїсовац, боїомрзац, боїоїрдник, боїхулан* и др.

Религиозно примарно значење речи *їосїод* 1 представљено је у Речнику на следећи начин: „у свечанијем, експресивном говору: бог ... (обично о хришћанском богу или Исусу Христу, често ради појачавања значења, уз речи које их означавају)“, а потврђено примерима, типа: *Госїод* нека учини што му је драго, *Госїоду* се молити, Хвала *Госїоду* Богу. Истом кругу црквених речи припада и реч *Боїородица* дефинисана на следећи начин: „према хришћанском учењу, мати Исуса Христа, синна божјег“, док су речи са истим значењем *боїомајка* и *боїомаїи* неадекватно дефинисане као „мајка божја“.

апостол ... грч. 1. рлг. а. сваки од дванаесїи Христїових ученика; б. їройоведник хришћансїїва код некої народа (обично їрви); 2. фиг. їройоведник, одушевљен їоборник, следбеник (некої учења, мисли, їокреїїа и сл.): апостол социјалистичког учења, идеје налазе својих апостола, нови друштвени апостоли ругају се савременој науци, песник гласовити апостол љубави, правити се апостолима слоге, бити апостол лепога и доброга, он је највернији Мтошев апостол; 3. цркв. боїослужбена књиїа їправославне цркве која садржи дела и їосланице айосїїола: приложити апостол, читати апостол.

Значења *айосїїол* 1 и *айосїїол* 3 из домена цркве засведочена су мањим бројем примера, док су световна значења *айосїїол* 2 потврђена бројним примерима из публицистичког и политичког дискурса, што опет потврђује мању актуелност црквених значења у времену израде речника. Творбено гнездо је деривирано на основу свих реализованих значења. На основу религиозног и црквеног значења јављају се деривати: *айосїїолаїи, айосїїолсїїво, айосїїолисакїи, айосїїоловаїи, айосїїолички, айосїїолов, айосїїолски, айосїїолција*. Деминутиви *айосїїолић* и *айосїїол-*

¹¹ О стилским одликама богословских текстова и значајним смисаоним ефектима антитезе в. Јанарас 2004: 33.

чић реализују значења са негативном конотацијом и маркирани су квалификатором ир. (иронично), што показује пример из народног говора: *Ајосџолићи*, ђаволчићи! сви ли сте једнаци (каже баба калуђерима који траже милостињу) (НПР Врчевић). Речи *ајосџолица* и *ајосџолка* 'жена апостол 2' потврђени су у публичистичком и књижевном дискурсу, такође са негативном конотацијом: *влада, скрбљива ајосџолица класицистџа; ајосџолка мржње и кућној раџа*.

јеванђеље ... грч. 1. цркв. *део Библије, четири одвојене књије које чине део Новог завета повезане ошћом џемом живоџа, рада и учења Исуса Христа; одређена верзија која се џријисује џоједино јеванђељисџу (Маџеју, Марку, Луки или Јовану) џризнаџа као канонска од цркве, или слична неџризнаџа, аџокрифна верзија; одељак из исџој дела Библије који се чиџа на доџслужењу; књија или рукоџс који садржи џај џексџ: вели светиџ јеванђеље, џревод из јеванђеља, јеванђеље је најџоуларнија црквена књија; 2. фиг. еџички џринциј џо коме се неко уџравља, оно у џџа се верује као у светиџ, закон, доџа: речник нам је био тада као јеванђеље, прокрчити пут новом друштвеном јеванђељу.*

Наведени су и варијантни облици и деривати: **јеванђелист(а)** и **јеванђелистар**. **исповедати / исповедити** ... I. 1. цркв. *саслушаџи нечију исџовесџ, обављаџи џајну исџовесџи: исџоведџи џуџнике, калуђери исџоведџу, џој нас је исџоведџо; фиг. исџиџиваџи, искушаваџи; 2. а. биџи џрисџалица неке релиџије ... , џризнаваџи неку веру као своју; б. џрослављаџи (свеџиџеља)...; 3. а. и б. световно значење, поверити се; II. ... се 1. цркв. џодврџавџи се џајни исџовесџи, износиџи џрехе свеџиџенику, духовнику: није се исповедџо, исповедати се попу; 2.а. ... џризнаваџи неџџо ...*

исповест (исповед) ... 1. а. цркв. *верски одред исказивања, џризнавања џрехова свеџиџенику (обично џред џричесџ), уз оџраџиџање џиџ џрехова, једна од седам црквених џајни, џримери нису илуџтраџивни за релиџиозну сферу значења; б. ... искрено ... џризнаџи неџџо; 2. вероисџовесџ, вера.*

Речи наведеног типа у световном језику прошириле своје значење, а у црквеном језику се употребљавају једнозначно.

4.2.2. Међутим, код полисемне апстрактне лексике уочена су два начина представљања њихових семантичких садржаја. Тако је код неких лексема црквена сфера употребе хијерархијски ниже рангирана у односу на световну и представљена међу секундарним, деривираним значењима, што је опет одраз световног и/или идеолошког приступа у рангирању значења као у случају наведених лексема *блажен* и *блаженсџво* (в. т. 2.1). Код неких лексема нису маркиране реализације значења из религиозне сфере, иако их примери потврђују, па овакав начин деатеизације црквене лексике показују примери *џрех, џрехоџа, доџа, кајаџи се, милосрђе, жрџвовање, жрџвоваџи, кајање, кајаџи се, милосџиџа* и сл. (исп. Бугајева: 139–140).

грех ... 1. а. *џежак џрекџај неке од уџврђених моралних (или у извесним срединама, релиџиозних) норми.*

Примери којим се потврђује ово значење нису илустративни за религијску сферу употребе. Ни једно од 4 значења није маркирано као религиозно, једино се овај маркер јавља за два фразема представљена под изразима:

првородни (адамов, источни, праотачки, прародитељски, први) **грех** рлг. *џо веровању Јевреја, хриџиџана и муслимана, џрви џудски џрех, који се сасџојао у џоџе џџо су џрви џуди (код хриџиџана Адам и Ева, код муслимана Адем и Хава), џроџивно дожџој забрани, џробали џлод с „дрвеџа џознања добра и зла“: крџтење ослобађа човека од џрвородној џреха, зачети смо у исџоџњачком џреху, у рај још није продро џрви џрех; смртни (самртни) грех* рлг. *џо веровању хриџиџана, џрех збој којеџа се џуди дожја милосџи; велики, џежак*

īrex: на некоме лежи *смрїїни īrex*, не учинити *смрїїни īrex*, то је био *смрїїни īrex*, прикрити свој *смрїїни īrex*.

Ни реч **грехота** 1. а. *īrex* (1а) најчешће у смислу оірешења о милосрђе, о *човечносїї* није маркирана као црквена реч иако примери показују такву сферу употребе: учинити богу *īrexоїїу*, немојте старца лагати, *īrexоїїа је*; *īrexоїїа је*: родитељима плакати кад деца умиру, не слагати се с неким, пуштати вернике да се смрзавају.

4. 3. Наведени примери реализације значења и начина обраде црквене лексике показују да већина њих у општем лексикону српског језика проширују значења и да су у семантичкој адаптацији подложне или процесу деидеологизације (*дої, айосїїол, јеванђеље, исїовед, исїоведайїи* и др.) или процесу деатеизације (*īrex, īrexоїїа, милосрђе, доїма* и др.) (исп. Бугајева: 140). У Речнику су евидентни и примери развијања нових, сакрална значења код речи из световне сфере, па се нпр. у хрватској варијанти језика јављају следећи примери, обично маркирани са кат. (католички): *їосїодар 4, їосїодин 7а* у значењу 'господ'; *їосїодин 7б* у значењу 'посуда са освећеном хостијом' и *їосїа 2* (Госпа) у значењу 'Богородица'.

Показане реализације значења црквене лексике и начини њене обраде у Речнику САНУ показују се речи из црквене сфере уклапају у лексички систем савременог српског језика, богатећи његов семантички и творбени потенцијал и на денотативном и на конотативном плану. Оне одражавају народну религију и духовност засновану на хришћанском етичком поимању 'добра' и 'зла' (в. пр. конотативних значења речи *дої 1* и фразеологизама ове лексеме, фразеологизма *смрїїни īrex* и примере реализације значења лексеме *īrexоїїа*; затим хипокористичку употребу лексема *доїо* и *доїа*, као и значење и употребу речи *айосїїол 2* и њених деривата).

4.4. У овом краћем осврту на начин обраде црквене лексике у Речнику САНУ, нису показани други, такође битни аспекти њене обраде, као што су прецизност, тачност и достатност информација у дефинисању сакралних значења; адекватност одређивања сигнификативних и конотативних компонената, као и постизање праве мере у одређивању обима њиховог семантичког, творбеног и фразеолошког потенцијала, која би била примерена општем речнику српског језика. У садшњим условима је јасно да се примереност може постићи исцрпним и објективним представљањем богатог слоја црквене лексике чиме би она у речнику савременог српског језика добила оно место и статус који потврђује актуелна језичка реалност. Од тога какво место заузима религиозна лексика у речницима савременог српског језика, по речима Гадомског „зависит и то, какво место в душах наших современников займут Религия, Бог, Храм и другие вечные ценности человечества“ (нав. дело: 261).

5.0. У целини гледано, црквена лексика у општем лексикону српског језика, како показује репрезентативан корпус Речника САНУ, у концептуализацији значења носи обележја два полазишта веровања у Бога, од три, како их одређује Х. Јанарас (2004).

5.1. Једно полазиште јавља се у виду антропоцентричне религиозности која пружа сигурност и окрепљује човека у његовој слабости и умирује његове страхове, што је нарочито евидентно у реализацији наведених значења фразеологизама лексеме *дої*; затим лексема *дух, душа* и *срце* које су представљене у нашим ранијим истраживањима (Ристић — Дугоњић 1999: 169–219), а што потврђује и следећи навод: „Главни орган примања речи Божије јесте срце. Реч Божија не даје се човеку само ради знања, него и ради извршења, ради преустројавања свога живота по заповестима Божијим“ (Кончаревић 2006: 21). У црквеној лексици ово полазиште

се реализује као народна религиозност која, по Јанарасу, нуди човеку конкретне, практичне начине за остваривање сигурности и психолошку одбрану. То је, уствари, култ којим се у виду строгих церемонија општи са божанством и постиже његова милост, као и етика, заповести и обавезе, који су угодни Богу (нав. дело: 15–16) (в. примере реализације значења лексема *исјовесѿи*, *исјоведатѿи* / *исјоведитѿи* и лексема *ѿрех*, *ѿрехотѿа* и *јеванђеље*).

5.2. Друго полазиште је засновано на личном односу, по Х. Јанарасу, полазиште сачувано у историјском предању јеврејског народа (јудеохришћанска спознаја Бога), по коме се Бог указује, открива човеку, па као сваки истински однос заснива се на вери — поверењу, вери у историјско искуство Божјег откривења и рођење Исуса Христа (нав. дело: 18–19)¹² (в. примере употребе фразеологизама лексеме *доѿ* и хипокористика *доѿо* и *доѿа*).

5.3. И једно и друго полазиште сачувани су у фразеологији базичних црквених речи, као што су нпр.: *доѿ*, *дух*, *душа* и др. (в. обраду ових речи у Речнику САНУ), која показује не само веровање у Бога, у Његову Личност, него и жељу за личним односом са њим.

6. И на крају још само један општи осврт на тему.

На основу увида у литературу евидентно је да се данас у српском и у црквеном језику одвијају процеси супротних усмерења који воде интензивнијем међусобном приближавању језика у црквеној, сакралној и световној сфери.

Актуелни процеси црквеног језика у српској православној цркви представљени су у монографији Р. Бајић (2007), а улогу језика у црквеној сфери најјезгровитије је представио Х. Јанарас: „Језик Цркве није остао интелектуално-философски него је постао песма, химна, богослужење, односно чин заједничарења и празновања. Овде задржавамо само философску љуштуру тога језика, али ... пуноћу њене „семантике“ читалац може пронаћи у богослужбеној пракси Цркве, у искуству заједнице њеног тела“ (нав. дело: 93).

Стање језика у световној сфери, како показују најактуелнија истраживања лингвиста, показује да се лексика религије, православља данас, код нас и у другим православним срединама бивших социјалистичких режима, много више употребљава у писаном језику различитих регистара и жанрова, као и у језику штампе и других средстава информисања. Њен статус се у савременом језику променио у односу на претходно социјалистичко време, али то није још регистровано у речницима савременог језика. Тако је сада много више информација о религиозној лексици и њеној употреби садржано у текстовима и дискурсима савременог живог језика него у речницима савременог језика, који још нису стигли да забележе нове појаве у развоју овог лексичког слоја (исп. Скларевска 2008: 443 и Гадомски 2001: 259).

Литература и извори

- Бајић 2007 Бајић, Р., *Бојослужбени језик у српској православној цркви (ѿрошлостѿи, савремено стање, ѿрсијекѿиве)*, Београд.
- Белић 1959 Белић, А., Увод, *Речник срѿскохрватѿској књижевној и народној језика САНУ*, VII–XXVI.
- Бугајева 2006 Бугаева, И. В. *Семантические процессы в религиозной лексике* // III Международные Бодуэновские чтения (Казань, 23–25 мая 2006 г.): труды и материалы, Т. 2 / Казан. гос. ун-т; под общ. ред. К. Р. Галиуллиной, Г. А. Николаева, Казань, 137–140.
- Гадомски 2001 Гадомский, А. К., *Религиозная лексика в словарях русского языка XX вв.*, [w:]

¹² О временској универзалности наведена три полазишта в. Јанарас 2004: 20–22.

- red. L. Rožek, *Obraz świątyni w kulturze i literaturze europejskiej*. T.2. Cz.2. *Prace interdyscyplinarne*, Częstochowa, 251–261.
- Ивановић 2007 Ивановић, Н., Принципи формирања и организације корпуса Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (у периоду од 1853. до 1953. године), *Шездесет година Института за српски језик САНУ*, Зборник радова II, Београд, 53–78.
- Јанарас 2004 Јанарас, Х., *Азбучник вере*, Нови Сад.
- Јовановић 1981 Јовановић, Г., Лексика старијих типова књижевног језика у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, *Научни саставак слависта у Вукове дане*, п. о., Београд, 11–15.
- Кончаревић 2006 Кончаревић, К., *Језик и православна духовност — Студије из лингвистике и теологије језика*, Крагујевац.
- Речник САНУ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, Београд
- Ристић — Дугоњић 1999 Ристић, С., Дугоњић, М., *Реч. Смисао. Сазнање (студија из лексичке семантике)*, Филолошки факултет Београдског универзитета, Београд.
- Ристић 2007 Ристић, С., Прва лексикографска школа у Институту за српски језик САНУ, Шездесет година Института за српски језик САНУ, Зборник радова I, Београд, 131–149.
- Ристић 2008 Ристић, С., Корпус Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ са становишта репрезентативности за савремени српски језик, *Српски језик у контексту*, Књига 1, ФИЛУМ, 407–427.
- Скларевска 2008 Складарская, Г. Н., Современная русская лексикография: достижения и лакуны // *Теория и история славянской лексикографии*, Научные материалы к XIV съезду славистов, ред. М. И. Чернышева, Москва, 2008, 427–463.
- Скраћенице 2007 Приручник за обраду речничке грађе, штампано за интерну употребу, Београд.
- Упутства за израду Речника САНУ, рукопис за интерну употребу.

Резиме: У раду је на одабраним примерима из Речника САНУ разматран статус црквене лексике у лексичком систему савременог српског језика и начин њене лексикографске обраде у овом тезаурусном речнику. Истраживање је показало да црквена лексика представља значајан слој општег лексичког фонда савременог српског језика и његовог творбеног и семантичког потенцијала. Као део општег лексичког система, она у свом развоју прати актуелне промене не само у световној, друштвеној него и у црквеној, духовној сфери. У савременим условима њен развој изван црквеног језика иде у сусрет актуелним процесима у језику православне цркве, чиме се стварају реалне претоставке за међусобно приближавање црквеног језика и савременог српског језика и за масовно ширење православне духовности и културе међу припадницима српске црквене и друштвене заједнице.